

ALMAN DİLİNDƏ FEİLLƏRİN QRAMMATİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Aygün İsmaylova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

<https://ORCID.org./0000-0003-1214-600X>

aygunismayilova2015@outlook.com

Xülasə

Alman dilində feillər xüsusi qrup təşkil edir və istifadə zamanı bütün digər nitq hissələrindən fərqli olur. Feillərin köməyi ilə bacarıqlarımızdan, istəklərimizdən danışa, icazə istəyə bilərik, bir şeyi qadağan edə, məsləhət verə və öhdəliklərdən bəhs edə bilərik. Əgər cümlədə feil yoxdursa, onda cümlədə fikir tamamlana bilməz. Buna görə də bu barədə danışmaq çox vacib və maraqlıdır. Məqalədə feillər, alman dilində onların xüsusiyyətləri haqda geniş məlumat verilir. Feillərin quruluşca növləri, onların qrammatik məna növləri geniş izah olunaraq nümunələrlə verilmişdir. Cümlələrdə işlədilməklə feillərin məna növlərinin geniş izahı verilmiş, bunlardan əlavə, əsas feillərlə yanaşı, köməkçi feillər və modal feillərin də işlənmə xüsusiyyətləri geniş izah olunmuşdur.

Açar sözlər: feil, qrammatik məna, qaydalı feillər, alman dili, qaydasız feillər, qrammatik xüsusiyyət.

GRAMMATICAL FEATURES OF VERBS IN GERMAN LANGUAGE

Aygun Ismayilova

Azerbaijan State Pedagogical University

Abstract

In German, verbs form a special group and differ from all other parts of speech in their use. With the help of verbs, we can talk about our skills, desires, ask for permission, forbid something, give advice and talk about obligations. If there is no verb in the sentence, then the idea cannot be completed in the sentence. Therefore, it is very important and interesting to talk about it. The article provides extensive information about verbs and their characteristics in the German language. The structural types of verbs, their grammatical meaning and types are explained in detail and given with examples. A broad explanation of the types of meaning of verbs by using them in sentences was given, and in

addition to the main verbs, auxiliary verbs and modal verbs were also explained in detail.

Key words: verb, grammatical meaning, regular verbs, German language, irregular verbs, grammatical feature.

ГРАММАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ГЛАГОЛОВ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Айгюн Исмаилова

Азербайджанский государственный педагогический университет

Резюме

В немецком языке глаголы образуют особую группу и отличаются от всех других частей речи своим употреблением. С помощью глаголов мы можем говорить о своих способностях, желаниях, спрашивать разрешения, запрещать что-либо, давать советы и говорить об обязательствах. Если в предложении нет глагола, то мысль не может быть завершена в предложении. Поэтому очень важно и интересно об этом говорить. В статье представлена обширная информация о глаголах и их характеристиках в немецком языке, подробно объяснены и приведены примеры структурных типов глаголов и их грамматических значений. Дано широкое объяснение видов значения глаголов при использовании их в предложениях, а также помимо основных глаголов подробно объяснены вспомогательные глаголы и модальные глаголы.

Ключевые слова: глагол, грамматическое значение, правильные глаголы, немецкий язык, неправильные глаголы, грамматический признак.

Giriş / Introduction

Qeyd etmək lazımdır ki, alman dilində feillər haqqında danışarkən biz ilkin olaraq onların məsdərini nəzərdə tuturuq. Feilin məsdəri dedikdə feilin dəyişməmiş hissəsi, yəni şəxsi və zamanı bəlli olmayan forması anlaşılır. Amma təbii ki, biz feillərə həmişə məsdər formada rast gəlmirik. Onlar gah müxtəlif şəxslər üzrə təsərif edilmiş, gah da müxtəlif zaman formalarında qarşımıza çıxır. Bu müxtəlifliklər içərisində daha çox lazımlılığına və daha tez-tez rast gəlinməsinə görə feillərin üç əsas forması anlayışı yaranmışdır. Feil – ümum-qrammatik mənasına görə iş, hal və hərəkəti bildirib, zaman, şəxs və kəmiyyətə təsəriflənən əsas nitq hissəsidir [Qoşqar Əhməd, 2021].

Feilin qrammatik mənə növləri.

Feilin qrammatik mənə növlərindən bəhs edərkən danışan şəxsin (iş görən – subyektin) üzərində iş görülən əşya ilə (obyektlə) qarşılıqlı münasibəti başa düşülür. Burada subyektin məlum olub-olmaması, işin, subyektin öz üzərində görülməsi və ya qarşılıqlı – birgə şəkildə yerinə yetirilməsi əsas götürülür. Əsas feilləri də daha çox bölmək olar. Şəxsi və şəxssiz, keçidli və keçidsiz, refleksiv, ayrılı bilən və ayrılmayan feillər var. Bir feil bu xüsusiyyətlərdən bir neçəsinə malik ola bilər. Şəxsi feillər şəxsi mövzuya malik olması ilə tanınır. Feillər müxtəlif forma və zamanlarda işlədilər. Azərbaycan dilində olduğu kimi, alman dilində də quruluşuna görə feillər sadə, düzəltmə və mürəkkəb olur. Feillərin üç əsas formasından danışarkən deməliyə ki, üç əsas fomanın düzəldilməsi fərqi görə feillər iki qrupa bölünürlər:

1. die regelmäßige Verben / Qaydalı feillər
2. die unregelmäßige Verben / Qaydasız feillər

Üç əsas forma deyərək:

1. İndiki zaman üçün əsas olan məsdər (əsasən III şəxsin təkini yadda saxlayın);
2. nəqli keçmiş üçün əsas olan Präteritum / Imperfek (hər iki ada rast gəlinir)
3. İndiki bitmiş zaman üçün əsas olan Partizip II başa düşülür. Əsas feillər təkbaşına cümlənin predikatını təşkil edə bilər. Məsələn: laufen (qaçmaq) – Ich laufe (qaçıram). Schreibe (yaz) – Wir schreiben. - (Biz yazırıq).

I. Sadə feillər: Ancaq bir kökdən və qrammatik şəkildən ibarət olan feillərə sadə feillər deyilir. Məsələn: al (ır), oxu (yur), get, al (dı), gəl (ir) və s. Alman dilində də sadə feillər yalnız bir kökdən ibarət olur. Məsələn: les (en), lern (en), komm (en), geh (en).

II. Düzəltmə feillər: Azərbaycan dilində kökə və sözdüzəldici (leksik) şəkildə malik olan feillər düzəltmə feillər adlanır. Məsələn: baş-la(maq), ağ-ar(ır), iş-lə(mək), gör-üş(mək) və s.

Sözdüzəldici (leksik) şəkildə vasitəsilə həm başqa nitq hissələrindən, həm də feillərdən düzəltmə feillər əmələ gəlir.

Başqa nitq hissələrindən (isim, sifət, say, əvəzlilik, zərf və yamsılamalardan) feil düzəltmək üçün aşağıdakı şəkildə istifadə olunur: -la² (-la, -lə) (isim, sifət, say, zərf, yamsılama, qismən də əvvəlki mənasını itirmiş sözlərdən feil əmələ gətirir). Məsələn:

isimdən yarananlar – işlə(mək), boğazla(maq), salamlə(maq);

sifətdən yarananlar – hazırla(maq), parçala(maq), arıqla(maq);
əvvəlki mənasını itirmiş sözdən yarananlar – yarıla(maq), tamamla(maq),
qamarla(maq), topala(maq).

Qeyd: Ədəbi dildəki -la² şəkilçisi ilə bitən bütün feillər, əsasən, düzəltmə feilləridir.

Ancaq alman dilində düzəltmə feillər feillərin əvvəlinə ön şəkilçilər artırmaqla düzəlir. Alman dilində feillərin önünə artırılan şəkilçilər isə ayrılan və ayrılmayan önşəkilçilərdir.

I. Ayrılmayan ön şəkilçilər, adından məlum olduğu kimi, təsrif olunarkən və ya cümlədə işlədilərkən feildən ayrılmırlar. Bunlar: be, ge, er, ver, zer, ent, emp, miß-dir. Məsələn: kommen – (be) kommen; zählen – (er)zählen və s. Feilin əvvəlinə ön şəkilçi əlavə olunduqda onun mənası dəyişir. Yuxarıda göstərilən misalda: “kommen” – “gəlmək” mənasında, “bekommen” isə “əldə etmək, pulsuz almaq” mənasındadır.

II. Ayrılan ön şəkilçilər isə adından məlum olduğu kimi, təsrif olunarkən və ya cümlədə işlədilərkən feildən ayrılaraq cümlənin sonuna keçirlər. Bu ön şəkilçilər: auf, zu, mit, bei və s.-dir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, ön şəkilçi feilə artırıldıqda onun mənası dəyişir. Bu, ayrılan ön şəkilçili feillərə də aiddir. Məsələn: “machen” – “etmək”, “aufmachen” – “açmaq” mənasındadır.

III. Mürəkkəb və tərkibi feillər: İki sözün birləşməsindən əmələ gələn feillər mürəkkəb feillər adlanır. Məsələn: deyir-gülür, ölçdü-biçdi, bəzənib-düzənir, atılıb-düşür və s.

Azərbaycan dilində elə feillər var ki, mürəkkəb feillərə oxşasalar da, bunlara mürəkkəb feil deyilmir. Bu feillərin bir qrupuna frazeoloji birləşmə (başə düşdü, qulaq asdı, başə saldı və s.), bir qrupuna isə tərkibi feil deyilir (yaxşı elədi, həll olundu, itib getdi və s.).

Bu baxımdan, felin aşağıdakı qrammatik məna növləri var: məlum növ. qayıdış növ, qarşılıq-birgəlik növ, icbar növ, məchul növ, şəxssiz növ [Alman dili, 2018].

I. Məlum növdə – İş görən məlum olur. Məlum növün xüsusi şəkilçisi yoxdur. Məlum növ feillərdə iş görənin məlum olması ön plandadır, bu növdə olan feillər həm təsirli, həm də təsirsiz olur. Məsələn: Uşağı (kimi?) çağır. Məktubu (nəyi?) yazdım (təsirli). Evə (haraya?) gedirsən. Kitaba (nəyə) bax. Bağda (harada?) dincəlik (təsirsiz) və s.

Alman dilinin qrammatikasında da eyni qayda özünü göstərir. Məsələn: Ich rufe mein Kind. – Wen rufe ich? Wir erholen uns im Garten. – Wo erhole ich mich?

II. Qayıdış növ – Azərbaycan dilində bu növdə də iş görən məlum olur, lakin iş subyektin öz üzərində görülür. Qayıdış növ feillər, əsasən, $-in^4$ (-n) şəkilçiləri vasitəsi ilə düzəliir. Məsələn: Gül aç+ıl+ır. Duman çək+il+ir. Uşaq yu+yun+ur, mən dara+n+ır+am və s.

Qayıdış növ feillər təsirli feillərdən düzəliir, təsirsiz olur. Məsələn: çəkmək (nəyi?) – çək+il+mək (haraya?), Düşməni geriye çəkiliir. döymək (nəyi?) – döy+ün+mək (harada?) Sənəmdə qəlbim döyünür və s.

Alman dilində isə qayıdış feillər “sich” hissəciyi vasitəsilə düzəliir və feillə birgə şəxslərə görə dəyişir. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, hərəkətin öz üzərində icra olunduğunu göstərir. Məsələn: sich anziehen – geyinmək; Ich ziehe mich an. Sich waschen – Du wäschst dich və s.

III. İcbar növ – feillərdə iş və hərəkəti danışan (və ya haqqında danışılan) şəxs yox, başqası icra edir. Bu növ feillər təsirli feillərə $-dir^4$, bəzən də -t şəkilçisini artırmaqla düzəliir. Məsələn: Məktubu yaz+dır+dım. Çəkməni sil+dir+ər+sən. Otağı döşə+t, bəzə+t. Məktubu oxu+t və s. Bu şəkilçilər təsirsiz feillərə qoşulduqda icbar növ yox, təsirsiz feildən təsirli feil düzəliir. Alman dilində isə bu “lassen” feili ilə işlənir. Məsələn: Ich lasse dich lesen. İcbar növ feilin yeganə növüdür ki, təsirli feillərdən düzəliir və təsirli olaraq qalıir.

IV. Məchul növ – bu növ feillərdə iş görən qrammatik cəhətdən məlum olmur. Məchul növ feillər təsirli feillərə $-ıl^4$, $-in^4$ (-n) şəkilçilərini artırmaqla düzəliir. Məsələn: Məktub yaz+ıl+dı. İş gör+ül+dü. Zəng çal+ın+dı. Kitab oxu+n+du. və s. Məchul növ feillər təsirsiz olur. Məsələn: Ağac əkildi. Qapı döyüldü və s.

V. Şəxssiz növ feillərdə də iş görən qrammatik cəhətdən məlum olmur. Bu baxımdan şəxssiz növ feillər məchul növ feillərə oxşayıir. Şəxssiz növ feillər də məchul növ feillər kimi $-ıl^4$ (bəzən də $-in^4$) şəkilçisi ilə düzəliir.

Alman dilində şəxssiz feillər 3-cü şəxsin təkində işlənir və burada da adından məlum olduğı kimi, şəxs iştirak etmir. Bu, təbiət hadisələrində, saatın vaxtını göstərdikdə işlədilir və “es” hissəciyindən istifadə olunur. Məsələn: Es regnet, es blitzt; Es ist 2Uhr və s. [Deutsche Grammatik, 2022].

Məchul növ feillər təsirli feillərdən düzəldiyi halda, şəxssiz növ feillər təsirsiz feillərdən düzəlir. Məsələn: Yazmaq – yazılmaq, səpmək – səpilmək. qurmaq – qurulmaq, qalamaq – qalanmaq və s. (məchul növ).

Feillər üç qrupa və ya növə bölünür: əsas feillər, köməkçi feillər və modal feillər. Məsələn: Ich backe (Mən bişirirəm).

Şəxssiz feillərin şəxsi mövzusu yox, zahiri subyekti var.

– Es schneit (Qar yağır).

Es macht mich traurig, dass wir uns heute nicht mehr sehen (Bu gün bir-birimizi daha görməyəcəyimiz üçün mənə kədərləndirir. Es gibt gleich Essen (Tezliklə yemək olacaq.)

Keçidli feilləri özündən sonra təsbiti tələb etmələri, “haben” ilə mükəmməl formalarını əmələ gətirmələri və es psevdosubyekti olmadan şəxsi passiv (prosessual passiv) olması ilə tanınmaq olar. Məsələn:

– Wir kleben Tapete an die Wand. (Wen kleben wir an die Wand? – Akkusativ) – Divara divar kağızı yapışdırırıq. (Kimi divara yapışdırırıq? >Akkusativ) – Ich habe dich gerufen. (Wen habe ich gerufen? – Akkusativ + Perfekt mit haben) – Mən səni çağırdım (Mən kimə zəng etdim? – Akk+ haben + Perfekt). – Das Geschäft wurde (von mir) geschlossen. (persönliches Passiv) – Biznes bağlandı (mənim tərəfimdən) (şəxsi passiv).

Keçidsiz feillərin təsbiti yoxdur, vəziyyət və ya yer dəyişikliyi zamanı belə mükəmməl formalarını yaradır və şəxsi (prosessual) passivləri yoxdur. Bununla belə, keçidsiz feillərin hamısı passiv səs yarada bilməz. Yalnız aktiv səsə ola bilər. Məsələn: dauern, blühen, kommen oder gehören (axır, çiçəklənmə, gəlmək, aid olmaq).

– Die Nacht kommt näher (Perfekt mit sein: Die Nacht ist näher gekommen. > Zustandsveränderung) – Gecə yaxınlaşır (Perfekt+sein: Gecə yaxınlaşdı. > vəziyyət dəyişikliyi).

– Sie ist gestern nach Hamburg gefahren. (Ortsveränderung: Perfekt mit sein) Dünən Hamburqa getdi (Məkan dəyişikliyi: Perfekt+sein).

Keçidli və keçidsiz (yəni, təsirli və təsirsiz) istifadə edilə bilən feillər də vardır ki, onların mənası dəyişir.

– Wir sind heute nach Berlin aufgebrochen. (intransitiv: kein Akkusativ + Perfekt mit sein durch Ortsveränderung) – Bu gün Berlinə yola düşdük. – Jemand hat das Schloss aufgebrochen. (transitiv: Akkusativ + Perfekt mit haben).

– Kimsə kilidi sındırdı.

– Jens kocht gerne (intransitiv: kein Akkusativ) Jens yemək bişirməyi sevir.

– Wir kochen Suppe (transitiv: Akkusativ) – Şorba bişiririk.

Qayıdış feillərə gəldikdə, həqiqi və qeyri-refleksiv feillər arasında fərq qoyulur. Həqiqi refleksiv feillər yalnız refleksiv əvəzlik (mən, sən, özün) ilə birlikdə baş verə bilər. Qeyri-refleksiv feillərdə başqa əvəzlilər və ya isimlər də ola bilər. Məsələn: Lars hat sich geduscht (echt reflexiv: Reflexivpronomen) – Lars duş qəbul etdi (əsl refleksiv: refleksiv əvəzlik).

– Ich bedanke mich bei dir (echt reflexiv: Reflexivpronomen) – Mən sizə təşəkkür edirəm (əsl refleksiv: refleksiv əvəzlik).

– Der Film fesselt ihn (unecht reflexiv: kein Reflexivpronomen). – Film onu ovsunlayır (qeyri-qaydasız və ya köməkçi feillər. Qaydasız və ya köməkçi feillər olan *sein*, *haben*, *werden* müxtəlif zamanlarda (zaman mərhələlərində) mürəkkəb predikatın qurulmasına kömək edir.

Köməkçi və modal feillər bəzən əsas feil kimi də işləyə bilər, yəni onlar tək cümlənin predikatını təşkil edir. Alman dilində köməkçi feillər deyərəkən əsasən *haben*, *sein* və *werden* feillərindən danışılır. Əlavə olaraq *tun* köməkçi feili də vardır, amma bu feil *machen* – etmək feilinin sinonimi kimi, daha çox əsas feil kimi işlənir.

Sein feilinin tərcümə imkanları:

Gəlin bu feilin bizə məlum olan mənalarına fikir verək:

1-ci mənası:

1. - am, -əm

2. - san, -sən

3. - dır, -dir, -dur, -dür

4. - ıq, -ik, -uq, -ük

5. - sınız, -siniz, -sunuz, -sünüz

6. - dırlar, - dirlər, - durlar, -dürlər müvafiq şəxslərə uyğun şəkilçilər

kimi işlənərək canlı və cansız, konkret və abstrakt olan hər bir şeyin: insanın, heyvanın, canlının və cansızın, keyfiyyətin və s. məhz həmin şey, məhz həmin cür olduğunu, məhz belə olduğunu, kiminsə razılığını və s. təsdiq edir.

Məsələn:

Bu, insandır.	Das ist ein Mensch.
Sən yaşlısan.	Du bist alt.

Otaq böyükdür.	Das Zimmer ist groß.
Biz tələbəyik.	Wir sind Studenten.
Bu, alman dilidir və s.	Das ist die deutsche Sprache und so weiter.

Biz bu nümunələrin sayını sonsuzluğa qədər də artırma bilərik.

2-ci mənası: deyil.

Sein felinin 2-ci mənası sadəcə 1-ci mənanın inkarı kimi qəbul edilməlidir. və *bunicht* və *kein* inkar hissəcikləri vasitəsi ilə düzəlir.

Fikrimizi yuxarıda *sein* felinin 1-ci mənası üçün qurduğumuz cədvəllə əsaslandırmaq:

Bu insan deyil.	Das ist kein Mensch.
Sən yaşlı deyilsən.	Du bist nicht alt.
Otaq böyük deyil.	Das Zimmer ist nicht groß.
Biz tələbə deyilik..	Wir sind keine Studenten.

3-cü mənası: var

Fikir verirsinizsə, bu məna *haben* felinin 2-ci mənasına uyğun gəlir. Amma bu mənalardan yalnız səslənməsi və yazılışı eynidir, daşıdıqları anlam isə başqadır. Əgər *haben* felinin var mənasına baxsaq, bu məna mənsubluq, yiyəlik, sahiblik, yəni kiminsə nəyəsə və ya nəyinsə nəyəsə malik olduğunu bildirir. Yuxarıda verilmiş *haben* felinin 2-ci mənasına aid nümunələr fikrimizi təsdiq edir.

- *sein* felinin var mənası sadəcə əşyanın, varlığın, məfhumun haradasa olduğunu, haradasa var olduğunu bildirməklə alman dilində mövcud olan es gibt, yəni “var” ifadəsinin danışıda sinonimi kimi çıxış edir.

Sein felinin “var” mənasında işlədildiyi istənilən bir yerdə onu asanlıqla es gibt ifadəsi ilə əvəz etmək olar. *Haben* felinin 2-ci mənasından fərqli olaraq, burada heç bir mənsubluqdan, sahiblikdən söhbət getmir. Nümunələrə baxaq:

4-cü mənası: yoxdur.

Bu mənanı *sein* feili də eynən *haben* feili kimi *kein* inkar hissəciyi vasitəsi ilə əldə edir. Yuxarıdakı cədvəldən istifadə edərək fikrimizi təsdiq edək. Nümunə: Burada bir insan var. – Hier ist ein Mensch. Hier gibt es ein Mensch.

Otaqda bir masa var. – *Im Zimmer ist ein Tisch. Im Zimmer gibt es einen Tisch.*
Burada bir insan yoxdur. – *Hier ist kein Mensch. Hier gibt es keinen Menschen.*
Otaqda bir masa yoxdur. – *Im Zimmer ist kein Tisch. Im Zimmer gibt es keinen Tisch.*

Gördüyümüz kimi, bu mənə da *haben* feilin 3-cü mənası kimi yazılır və səslənir. Amma artıq *haben* feili ilə *sein* feilin daşdıqları anlam yükünün nə ilə fərqləndiyini biz bacardığımız qədər izah etdik. Ona görə də Azərbaycan dilində bu mənaların eyni yazılışları və səslənmələri bizi çaşdırmalı deyil. Werden feili Azərbaycan dilinə əsasən: 1. "-acaq", "-əcək", "-yacaq", "- yəcək" gələcək zaman düzəldən şəkilçilər kimi; 2. bəzən cümlədə müstəqil olaraq əsas feil kimi işlənilə də bilir. 3. Passivdə bütün zaman formalarının düzəldilməsində köməkçi feil kimi. İndi isə bu feilin yuxarıda verilmiş hər üç mənası üçün nümunələrlə tanış olaq:

1. "-acaq", "-əcək", "-yacaq", "-yəcək" gələcək zaman düzəldən şəkilçilər kimi:

Wir werden gerne die deutsche Sprache lernen.

Biz həvəslə alman dilini öyrənəcəyik.

Ihr werdet mit dem Flugzeug fliegen.

Siz (cəmdə) təyyarə ilə uçacaqsınız.

Du wirst die Grammatik verstehen.

Sən qrammatikanı başa düşəcəksən.

Modal feillər.

Modal feillərin isə əsas feillərdən fərqi odur ki, modal feillər hərəkət bildirmir, sadəcə hərəkətə münasibəti bildirir. Amma mögen modal feilindən əmələ gələn və “istərdim” kimi başa düşülən möchten feili də bu feillər sırasında işlənir və daha çox *wollen* feilinin yerində işlənir, yəni onu əvəz etməklə daha çox etika, nəzakət və feilin arzu formasını bildirir. Modal feillər şəxsə görə dəyişərkən “*sollen*” feili müstəsna olmaqla təkdə qalan digər feillərin kökü dəyişir. Həm də ən çox ona diqqət yetirməliyik ki, 1-ci və 3-cü şəxsin təkində şəxs sonluğu qəbul edilmir, yəni 1-ci və 3-cü şəxsin təki eyni formada olur. Modal feillərin şəxslərə görə dəyişməsi cədvəlində fikrimizi daha da ayandır.

Modal feillər adətən ikinci feil olan “əsas feil” ilə cümlədə işlədilir. Əsas feil cümlənin sonunda məsdərdə durur.

Modal feillər – predikatın ifadə olunma tərzini dəyişir (moda). *Wollen:*
Wir wollen in die Schule gehen. – Biz məktəbə getmək istəyirik.

Sollen: Er soll nach Hause kommen. O evə gəlməlidir.

Können: Sie kann die Aufgabe nicht rechnen. - Tapşırığı hesablaya bilmir.

Müssen: Ihr müsst später wiederkommen. Daha sonra qayıtmalısan.

Dürfen: Ich darf heute bei meiner Freundin übernachten. – Mən bu gün sevgilimin evində gecələyə bilərəm.

mögen: Das mag stimmen. – Bu doğru ola bilər.

Monika möchte am Wochenende mit ihrem Mann nach Berlin fahren. – Monika həftə sonu əri ilə Berlinə getmək istəyir.

Heinrich muss am Wochenende öfters ins Büro gehen. – Heinrich həftə sonları daha tez-tez ofisə getməli olur [Deutsche Grammatik, 2022].

Bütün modal feillər tək və cəm şəklində 1-ci və 3-cü şəxsdə eyni şəkildə, yəni 1-ci və 3-cü şəxslərin təkində şəxs sonluqları qəbul etmirlər. 1-ci, 2-ci, 3-cü şəxsin təkində kök saitləri dəyişir (sollen feilində başqa). Məsələn:

Ich	will	muss	mag	darf	kann	soll
Du	willst	musst	magst	darfst	kannst	sollst
Er, sie, es	will	muss	mag	darf	kann	soll
Wir	wollen	müssen	mögen	dürfen	können	sollen
Ihr	wollt	müsst	mögt	dürft	könnt	sollt
Sie	wollen	müssen	mögen	dürfen	können	sollen

Tərkibində modal feil olan nəqli cümlədə əsasən cümlə üzvlərinin sıralanması aşağıda verildiyi kimi olur:

1-ci yerdə mübtəda	2-ci yerdə modal feil	3-cü, 4-cü və sair yerdə qalan cümlə üzvləri	cümlənin sonunda əsas feilin məsdəri
-----------------------	--------------------------	---	---

Nümunə:

1-ci yerdə Ich	2-ci yerdə Will	3-cü yerdə in Baku	4-cü yerdə Deutsch	cümlənin sonunda lernen?
-------------------	--------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------------

Tərcüməsi: – Mən Bakıda alman dili öyrənmək istəyirəm.

Adi sual cümlələrində olduğu kimi tərkibində modal feil olan sual cümlələri də 2 yerə bölünür:

1. Sual sözsüz sual cümlələri.

2. Sual sözlü sual cümlələri.

Fikrimizin təsdiqi üçün yuxarıda verilmiş tərkibində modal feil olan nəqli cümləyə müraciət edək.

Nəqli cümlə.

1-ci yerdə Ich	2-ci yerdə Will	3-cü yerdə in Baku	4-cü yerdə Deutsch	cümlənin sonunda lernen.
-------------------	--------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------------

Sual sözsüz sual cümləsi:

1-ci yerdə Will	2-ci yerdə Ich	3-cü yerdə in Baku	4-cü yerdə Deutsch	cümlənin sonunda lernen?
--------------------	-------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------------

Tərkibində modal feil olan sual sözlü sual cümləsində cümlə üzvlərinin sıralanması aşağıdakı kimidir:

1-ci yerdə Wer	2-ci yerdə kann	3-cü, 4-cü və sair yerdə dieses Buch	cümlənin sonunda lesen
-------------------	--------------------	---	---------------------------

Tərkibində modal feil olan sual sözlü sual cümlələrində 1-ci yerdə sual sözü, 2-ci yerdə modal feil, sonra qalan cümlə üzvləri və nəhayət cümlənin sonunda əsas feil məsdər formasında yazılır [Nurgül, 2010].

Nəticə / Conclusion

Köməkçi feillər həm də əsas feil kimi istifadə olunur. Köməkçi feillər modal feil kimi haben + məsdər funksiyasına malikdir və birlikdə olur. Bu isə o deməkdir ki, bütün cümlə növlərində ancaq və ancaq modal feilin yeri dəyişir, əsas feil isə həmişə məsdər formasında cümlənin sonunda yazılır. Nəzərə almaq lazımdır ki, qaydalı feillərlə yanaşı, qaydasız feillər də cümlədə əsas rol daşıyır və hərəkətə olan münasibəti bildirir.

Ədəbiyyat/ References

1. Qoşqar, Əhməd (2021). Feil. Feilin qrammatik mənə növləri. <https://www.youtube.com>>.
2. Alman dili (2018). // <https://www.facebook.com>alman.-dili.online>posts>>.
3. Deutsche Grammatik, Easy Deutsch (2022). <https://leasy-deutsch.de>.
4. Deutsche Grammatik, Verben im Deutschen (2020). <https://www.-superprof.de>>.
5. Nurgül (2010). Feil-Das Verb. Alman dili-1. [youtube.com/watch?v](https://www.youtube.com/watch?v).

Məqalə tarixçəsi

<i>Daxil olub</i>	<i>25.02.2024</i>
<i>Düzəlişə göndərilib</i>	<i>26.02.2024</i>
<i>Qəbul edilib</i>	<i>06.03.2024</i>
<i>Nəşrə tövsiyə edib</i>	<i>Rəcəb Cəfərli</i>
<i>filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent</i>	